

Robijn Tilanus

VRIJ SPEL

Een gids voor
iedereen die vrij wil
leren musiceren

De zeven facetten van
improviseren

VRIJ SPEL

De zeven facetten van improviseren

Een gids voor iedereen die vrij wil leren musiceren

Robijn Tilanus

Improvisatie Academie, Amsterdam

Inhoud

Een persoonlijke noot	8
Introductie	9
Verantwoording	14
Leeswijzer	14
1 Mentaliteit <i>Hoe kom ik op de goede improvisatiegolflengte?</i>	
1.1 De Maartengolflengte	16
1.2 Een ontdekkende houding hebben	18
1.3 Je onbewuste inschakelen	21
1.4 Een leeg hoofd hebben	24
1.5 Eigenwijs zijn	30
1.6 Van je instrument houden	31
1.7 Zelfvertrouwen hebben	34
1.8 Vanuit je gevoel spelen	36
2 Klank <i>Wat is het geheim van een mooie, ontroerende klank?</i>	
2.1 Mijn rijinstructeur	40
2.2 Begin met één toon	41
2.3 Het rechterpedaal	43
2.4 Aandacht en verwondering in de praktijk	45
2.5 Klank en stilte	47
2.6 Een ándere toon erbij	50
2.7 Consonanten	51
2.8 Dissonanten	54
2.9 Harmonieleer	56
2.10 Foute tonen bestaan niet	58
2.11 De magische grens	61
2.12 Congruentie	64
2.13 De techniek van een mooie klank	68
2.14 Uitnodigingen tot klankimprovisaties	70
3 Timing <i>Hoe kom ik tot een aanstekelijke, swingende timing?</i>	
3.1 In het Amsterdamse Westerpark	78
3.2 Op weg naar een swingende timing	79
3.3 Een cultuurkwestie	79

3.4	Energieke ontspanning	82
3.5	Puls en ritme	85
3.6	Muziek met alleen ritme	87
3.7	Muziek met alleen puls: een 'levende' versus een 'mechanische' puls	88
3.8	Puls en maat	90
3.9	Puls en ritme gecombineerd	96
3.10	De onderverdeling van de puls	98
3.11	Shuffle en swing feel	104
3.12	Rubato	106
3.13	Hulpmiddelen: voet, metronoom, drumcomputer	113
3.14	Uitnodigingen tot timingimprovisaties	117

4 **Opbouw** *Hoe verzorg ik een natuurlijke opbouw met een goede spanningsboog?*

4.1	Ariadne en Odysseus	120
4.2	Herhaling en contrast	120
4.3	Een paar veelgebruikte, beproefde vormen	122
4.4	Variatie	124
4.5	Spacing	125
4.6	De vrije vorm en de gebonden vorm	126
4.7	Het akkoordschema	128
4.8	Motiefjes	133
4.9	De melodische zin oftewel de kleine boog	134
4.10	De grote boog en de gulden snede	136
4.11	Begin – climax – einde	139
4.12	Controle en loslaten	143
4.13	Oost west, thuis best	145
4.14	Uitnodigingen tot opbouwimprovisaties	147

5 **Samenspel** *Wat is de essentie van inspirerend samenspel?*

5.1	Vreugde en valkuilen	152
5.2	Samenspel en groepsgrootte	153
5.3	Synergie	153
5.4	Laat de ander schitteren	155
5.5	De wisselwerking	156
5.6	Meegaan of contrasteren	159
5.7	Overzicht houden en niet in elkaars vaarwater gaan zitten	161
5.8	Taakverdeling	166
5.9	De jamsession	169
5.10	Uitnodigingen tot samenspelimprovisaties	172

6 **Luisteraars** *Hoe kan ik me vrij voelen als anderen mijn improvisaties horen?*

6.1	“Ik kan alleen maar improviseren als ik zeker weet dat niemand mij hoort”	178
6.2	Het belang van je vrij voelen: de cirkel van geven en ontvangen	179
6.3	Informeel publiek: partners, ouders, huisgenoten, burens, docenten	180
6.4	BASTA: remedie tegen opkomende zenuwen	188
6.5	Klein beginnen, en dan groeien	196
6.6	Uitstraling	198
6.7	Laat je horen en raak je luisteraars	200
6.8	Praktische details	202
6.9	Applaus	205
6.10	Na afloop	207

7 **Vernieuwen** *Hoe kan ik me blijven vernieuwen?*

7.1	Bandbreedte, comfortzone en DNA	210
7.2	Jatten	211
7.3	Maak een opname	214
7.4	Inspiratiekaartjes	217
7.5	Nieuwe klankeffecten	226
7.6	Techniek en vernieuwing	228
7.7	Nog een paar vernieuwingstrucs	231
7.8	Je eigen stijl	234

Dankwoord	236
Literatuur	239
Akkoordsymbolen	240
Verklarende woordenlijst	242
Tracks van de cd	266
Uitvoerenden van de cd	268
Over de auteur	269
Improvisatie Academie	270

Introductie

Improviseren: het zit in je!

Improviseren is een vreugde. Het is heerlijk om achter je instrument te gaan zitten, je vingers de vrije loop te laten en je te laten meevoeren op je eigen muzikale ideeënstroom. Om helemaal precies te doen waar je zin in hebt en je te laten leiden door je impulsen. Om alles om je heen te vergeten en even ‘van de wereld te zijn’. Om het gevoel te hebben dat je vliegt. Improviseren is een van de beste dingen die je kunt doen in dit leven.

Iedereen kan leren improviseren. Je bent al sinds je jonge jaren aan het praten, dagelijks formuleer je zinnen – en een zeer groot deel van die zinnen heb je nog nooit eerder geformuleerd, en ben je dus aan het improviseren. Dat betekent dat je een fantastisch improvisatietalent bezit! Als je iets hebt met muziek, en zo’n groot improvisatietalent bezit op het gebied van de gesproken taal, dan kan het haast niet anders dan dat er óók op het gebied van de taal der muziek een improvisatietalent in jou zit. Misschien slaapt je talent. Misschien heb je dat gebied in jou nooit verkend. Dit boek wil je uitnodigen de muzikale improvisator die diep in jou schuilt, te wekken en tot bloei te laten komen.

Voor wie?

Dit boek is geschreven voor een brede doelgroep. Voor muzikanten die al in meer of mindere mate kunnen improviseren en zich daarin verder willen ontwikkelen. En ook voor mensen die nog nooit geïmproviseerd hebben. Dit boek is ook geschreven voor mensen die graag willen leren musiceren, maar moeite hebben met noten lezen: dyslectici, of mensen die op oudere leeftijd met muziek willen beginnen, of mensen die een blad met noten ervaren als één grote rijstebrijberg. Voor hen kan de aanpak van dit boek (waarbij je geen noten nodig hebt en puur vanuit luisteren en voelen tot musiceren komt) wellicht een weldadig alternatief zijn.

Je kunt ook iets aan dit boek hebben wanneer je helemaal niet wilt leren improviseren, maar wanneer je je gewoon wat vrijer wilt leren voelen achter je instrument. Of wanneer je je wilt verdiepen in onderwerpen die voor elke muzikant van belang zijn en die in dit boek uitgebreid aan de orde komen omdat ze óók van groot belang zijn bij improvisaties. Zoals bijvoorbeeld een mooie klank maken, swingend timen enzovoorts. Ook musici met podiumvrees kunnen baat hebben bij dit boek: lees hoofdstuk 6 (Luisteraars).

Dit boek richt zich vooral op pianisten. Als je een ander instrument bespeelt dan de piano, of als je zingt, dan is verreweg het grootste gedeelte

van dit boek ook prima geschikt voor jou. Bij sommige typisch pianistische passages is het dan aan jou om, eventueel met hulp van je docent, een vertaalslag te maken naar jouw instrument.

Een beetje historie

In alle tijden en culturen wordt en werd door vrijwel alle muzikanten regelmatig (zo niet uitsluitend) geïmproviseerd. Ook in onze West-Europese klassieke muziekcultuur was dat van oudsher de praktijk. In de baroktijd was het bijvoorbeeld heel gebruikelijk dat de componist alleen de linkerhand van de toetsenist noteerde: de rechterhand diende de musicus er zelf bij te improviseren. De klassieke componisten Johann Sebastian Bach, Wolfgang Amadeus Mozart, Franz Schubert en Frédéric Chopin waren meesters in de kunst van het improviseren en improviseerden vrijwel dagelijks. Helaas bestond er in hun tijd nog geen opnameapparatuur: al hun improvisaties zijn in rook opgegaan.

In de loop van de negentiende eeuw verdween de improvisatiepraktijk geleidelijk uit de klassieke muziekcultuur. Daarmee vormde de westerse klassieke muziekcultuur lange tijd een uitzondering binnen de muziekwereld: heel wat klassieke musici studeerden af aan een conservatorium zonder ooit te hebben geïmproviseerd. Als je wilde improviseren, kwam je al snel in de pop-, jazz- of wereldmuziek terecht. Terwijl je in feite in elke stijl kunt improviseren! (Binnen de klassieke muziekwereld gingen eigenlijk alleen organisten door met improviseren: zij leren om gezangen van een voor- en naspel en van een begeleiding te voorzien en om tijdens de collecte door te spelen als die wat langer duurt.)

De laatste jaren neemt de belangstelling voor improvisatie binnen de klassieke muziekwereld beduidend toe. Steeds meer musici met een klassieke achtergrond gaan improviseren. Uiteraard vind ik dat een verheugende ontwikkeling!

Welke muzikale stijl?

Muziek is de enige universele taal die ons als mensheid ter beschikking staat. Dankzij muziek kunnen mensen over de hele wereld, uit totaal verschillende culturen, met elkaar communiceren. In dit boek richt ik me op dat universele, op datgene dat als het ware ‘boven de verschillende muziekstijlen’ uit gaat. Ik richt me op onderwerpen of facetten die in elke improvisatie van belang zijn, ongeacht in welke stijl je improviseert. Ik wil me niet beperken tot slechts één muzikale stijl, of tot een paar stijlen. Uiteindelijk wens ik je toe, dat je je *eigen* muzikale stijl zult ontdekken. Dat je die eigen stijl in je hebt, staat vast. Alles wat je doet, doe je uiteindelijk in jouw eigen stijl. Op bepaalde gebieden heb je waarschijnlijk je eigen stijl al ontdekt. Zo heb je je eigen stijl van koffiezetten, van kleden,

van tandenpoetsen, van boodschappen doen. Op andere gebieden heb je je eigen stijl misschien nog niet ontdekt. Zo heb ik zelf bijvoorbeeld echt geen idee wat mijn stijl van parachutespringen is. Gewoon omdat ik nog nooit uit een vliegtuig gesprongen ben. Het kan heel goed zijn, dat je op dit moment je eigen muzikale stijl van improviseren nog niet kent. Door de oefeningen uit dit boek te doen, en je daarbij je te laten leiden door je eigen muzikale smaakvoorkeuren, en door te vertrouwen op je eigen impulsen, ontstaat vanzelf je eigen stijl. Meer hierover in dit boek.

Opbouw van dit boek

In dit boek worden de zeven facetten van improvisatie behandeld: zeven onderwerpen of aspecten, die van belang zijn in elke improvisatie. Samen geven de zeven facetten je de sleutel in handen van een geslaagde improvisatie. Aan elk van de zeven facetten wijd ik een hoofdstuk:

1. Mentaliteit - Hoe kom ik op de goede improvisatiegolf?
2. Klank - Wat is het geheim van een mooie, ontroerende klank?
3. Timing - Hoe kom ik tot een aanstekelijke, swingende timing?
4. Opbouw - Hoe verzorg ik een natuurlijke opbouw met een goede spanningsboog?
5. Samenspel - Wat is de essentie van inspirerend samenspel?
6. Luisteraars - Hoe kan ik me vrij voelen als anderen mijn improvisaties horen?
7. Vernieuwen - Hoe kan ik me blijven vernieuwen?

Harmonieleer

Eerlijk gezegd is er eigenlijk nog een achtste facet van belang bij improviseren: harmonieleer. Over dit onderwerp heb ik echter al een boek geschreven: *KWINTessens, een praktische benadering van de harmonieleer via improviseren aan de piano, luisteren, spelen, zingen, componeren*. Daarom komt het onderwerp harmonieleer in *VRIJ SPEL* slechts kort en beknopt aan de orde: *KWINTessens* vormt een aanvulling op *VRIJ SPEL*.

VRIJ SPEL vormt op zijn beurt ook een aanvulling op *KWINTessens*. Veel lezers blijken *KWINTessens* te gebruiken als een soort handleiding om te leren improviseren. Maar als je de kunst van het improviseren eigen wilt maken, dan komt daar nog heel wat méér bij kijken dan hetgeen in *KWINTessens* beschreven staat: dat lees je allemaal in *VRIJ SPEL*. Zo vormen *VRIJ SPEL* en *KWINTessens* een aanvulling op elkaar.

De boeken *KWINTessens* en *VRIJ SPEL* kunnen overigens ook prima los van elkaar gelezen worden.

Gebruik van dit boek: jouw persoonlijke leerstijl

Als ik een-op-een pianoles geef, dan richt ik mij met mijn aanwijzingen en suggesties volkomen op die ene leerling met wie ik te maken heb. Bij het schrijven van een boek kan dat niet. Ik schrijf op waarvan ik weet dat het voor veel van mijn leerlingen behulpzaam is geweest, of eyeopeners waren. Maar omdat jij anders bent dan ieder ander en ook omdat dit boek een nogal brede doelgroep voor ogen heeft, staan er onvermijdelijk ook dingen in dit boek waar jij niets aan hebt. Om een voorbeeld te noemen: hoofdstuk 1 (Mentaliteit) gaat over ‘Hoe kom ik op de goede improvisatiegolfen?’ Ik merk bij zeer veel leerlingen, vooral bij leerlingen met een klassieke achtergrond, dat de mentale voorbereiding een heel belangrijke eerste stap is op weg naar vrij spel. Vandaar dat ik ervoor kies hieraan een heel hoofdstuk te wijden. Maar wellicht heb jij die improvisatiegolfen al te pakken en past het veel beter bij jouw persoonlijke leerstijl om meteen bij hoofdstuk 2 (Klank) te beginnen. Ik wil je bij deze uitnodigen vrij door dit boek heen te gaan en je daarbij te laten leiden door wat jij voelt als prettig, passend en behulpzaam.

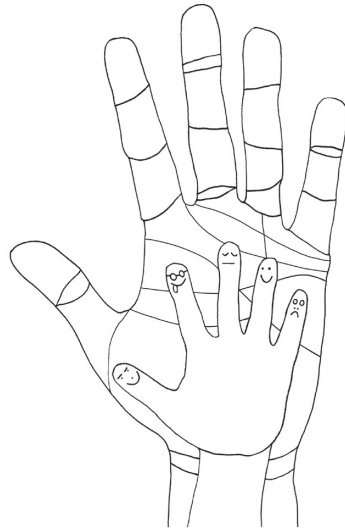
Af en toe kom je in dit boek technische muziektermen tegen, zoals bijvoorbeeld ‘majeurakkoord’, ‘kwart’, ‘Am’ en dergelijke. Dit boek gaat uit van een minimale basiskennis van de harmonieleer. Achterin dit boek vind je een lijst met akkoordsymbolen, en een verklarende woordenlijst waarin een aantal muzikale basisbegrippen kort en summier worden uitgelegd. Wil je meer weten, lees dan mijn boek *KWINTessens* of een ander boek over harmonieleer.

Een uitnodiging en een wens

Improviseren is een avontuur. Een ontdekkingsreis. Dit boek wil je helpen bij jouw persoonlijke avontuur, dat uniek is, zoals elk avontuur uniek is. Dit boek schrijft je niet voor hoe je ‘moet’ improviseren, want dat bepaal je zelf. Je hebt vrij spel! Dit boek wil veeleer je ogen (en je oren) openen voor de rijkdom aan mogelijkheden die er zijn, je helpen een ontdekkende houding aan te nemen, je op het spoor zetten en je de nodige bagage meegeven.

Ook het *leren* improviseren kan een avontuur zijn, een ontdekkingsreis. Je bent misschien begonnen dit boek te lezen met als doel: zo snel mogelijk zo goed mogelijk leren improviseren. Dat is niet verkeerd – maar ik wil je bij deze uitnodigen je ontdekkingsreis niet te overhaasten en vooral ook van de reis zelf te genieten. De Griekse twintigste-eeuwse dichter Konstantinos Kaváfis schreef hierover het volgende gedicht (vertaling: Gerard Blanken).

1 Mentaliteit

*Hoe kom ik op de goede
improvisatiegolflengte?*

1.1 De Maartengolfengte

Op een ochtend gaf ik pianoles aan Maarten, een jongetje van negen. Het was zijn derde les. Ik liet hem een improvisatie doen met de zogeheten hele-toontoonladder (zie de verklarende woordenlijst achterin dit boek). Ik vertelde Maarten hoe je de hele-toontoonladder op de piano kunt vinden, liet hem een paar improvisatiemogelijkheden horen en toen ging Maarten aan de slag.

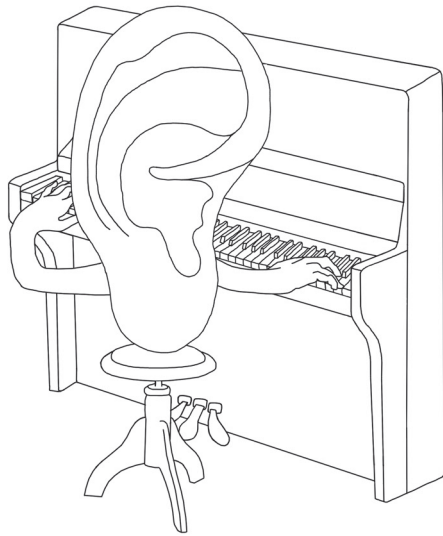
Het was een feest om mee te maken. Maarten was totaal gefascineerd door de klanken van de hele-toontoonladder. Hij sloeg een paar toetsen aan – luisterde – sloeg weer een paar toetsen aan – luisterde weer. Zo verkende hij de hele piano, van hoog tot laag. Gaandeweg ging hij ietsje luider spelen. Zijn lichaam bewoog mee. Zijn improvisatie werd steeds luider en wilder. Op een gegeven moment sloeg hij met zijn vlakke hand op de toetsen. Hij luisterde een tijdje aandachtig naar de krachtige klank, en ging toen zachtjes verder met zijn improvisatie. Hij vertelde echt een verhaal. Hij ging totaal op in zijn improvisatie. Toen hij uiteindelijk stopte, keek hij me stralend aan.

Later diezelfde dag had ik een andere leerling op les. Een vrouw van een jaar of dertig, Carla geheten. Ze had haar conservatoriumdiploma klassiek piano behaald, gaf sinds een aantal jaren pianoles, maar had nog nooit iets aan improvisatie gedaan. Van mij wilde ze leren improviseren en improvisatieles leren geven. “Laat ik haar ook maar eens die hele-toontoonladder geven, om mee te beginnen”, dacht ik. Ik liet ook haar een paar mogelijkheden horen en vervolgens ging Carla aan de slag.

Wát een verschil met Maarten! Het was duidelijk dat Carla de hele-toontoonladder al kende. Voor haar waren luisterexperimenten niet nodig. Ze begon meteen een heleboel toetsen na elkaar in te drukken, in een hoog tempo. Haar vingers keurig rond en gecontroleerd. Ze keek strak voor zich uit, ik zag geen enkele emotie op haar gezicht. Ze zat perfect rechtop op de pianokruk. Alles had ze onder controle, zo leek het. En hoe klonk het? Verschrikkelijk saai en braaf. Het straalde geen enkele vreugde uit, geen enkele sprankeling. Toen ze op een gegeven moment opeens abrupt stopte, keek ze me ongelukkig aan.

“Ieder kind is een kunstenaar. De kunst is, een kunstenaar te blijven wanneer je volwassen wordt.” Pablo Picasso

2 Klank

*Wat is het geheim van een mooie,
ontroerende klank?*

2.1 Mijn rijinstructeur

Improviseren begint met het maken van klank. Het is heel gemakkelijk om een klank te maken op de piano. Je drukt een of meerdere toetsen in en voilà: daar is je klank. Maar niet elke klank is een klank met zeggingskracht, met kwaliteit. Niet elke klank is mooi of ontroerend.

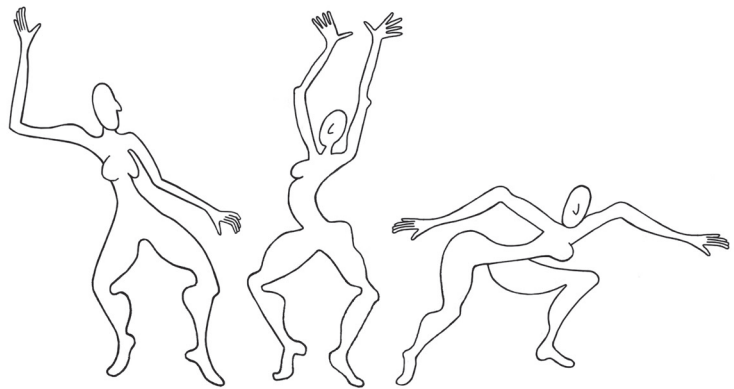
Ik herinner me dat mijn rijinstructeur lang geleden eens aan mij vroeg: “Waarmee stuur je?” Ik antwoordde: “Ik stuur met mijn handen.” Toen zei mijn rijinstructeur: “Nee! Je stuurt niet met je handen; je stuurt in de eerste plaats met je ogen!” De auto wordt op koers gehouden door het samenspel van ogen en handen; daarbij zijn je ogen de baas over je handen. Als je goed in de verte kijkt, sturen je handen de auto vanzelf precies in de juiste richting.

Iets vergelijkbaars geldt in de muziek: een mooie klank maak je in de eerste plaats met je oren. De klank ontstaat door een samenspel van oren en handen. Daarbij zijn je oren de baas over je handen. Als je goed luistert, gaan je handen vanzelf een mooie klank maken.

Als je wilt leren zingen of als je bijvoorbeeld op vioolles gaat, dan is de kans groot dat je een leraar treft die vanaf de eerste les aandacht besteedt aan het verschijnsel klank. Als je daarentegen pianoles neemt, kan het heel gemakkelijk gebeuren dat je pas na een tijd, soms pas na vele jaren, of soms zelfs helemaal nooit gewezen wordt op het immense belang van het verschijnsel klank. Dat heeft te maken met de aard van het instrument. Als je bij een piano een toets indrukt, dan heb je al een klank, en als de piano niet al te beroerd is, dan is die klank meteen al redelijk tot behoorlijk acceptabel. Als je daarentegen voor het eerst een viool in handen krijgt, dan duurt het echt wel even voordat je daar een redelijk acceptabele klank uit weet te krijgen. “Je kracht is je zwakte”: juist omdat het zo gemakkelijk is om een redelijke klank te maken op de piano, wordt er in het piano-onderwijs vaak zo weinig aandacht aan besteed. En dat, terwijl je juist op een piano zo enorm veel verschillende klanknuances kunt maken, zo enorm kunt toveren met je klank! Het verschil tussen een improvisatie die het hele publiek raakt en een die dat niet doet, ligt niet zelden gewoonweg aan de klank van de pianist.

Mijn eigen oren zijn pas geopend voor het verschijnsel klank toen ik eenentwintig jaar oud was, en al veertien jaar piano speelde. Ik zat op het Conservatorium van Amsterdam en had les van Willem Brons, de Nederlandse klassieke pianist en pedagoog. Ik speelde de eerste Prelude,

3 Timing

*Hoe kom ik tot een aanstekelijke,
swingende timing?*

3.1 In het Amsterdamse Westerpark

“Het meest noodzakelijke, het moeilijkste en het belangrijkste in de muziek is het tempo.” Wolfgang Amadeus Mozart

Twintig jaar geleden bevond ik mij in het Amsterdamse Westerpark. Daar kreeg ik mijn eerste congalessen van Llew Trotman, een percussionist uit Barbados. Ik had mijn staatsexamen klassiek piano op zak; ik had altijd te horen gekregen dat ik goed in de maat speelde; ik was dan ook niet verbaasd dat ik de ritmen die Llew voorspeelde, vrijwel meteen foutloos na kon spelen, ook de ingewikkelde. Ik vond zelf eigenlijk dat ik het behoorlijk goed deed. Maar wat zei Llew? “Not bad, but it doesn’t swing.” “There is no soul in your rhythm.” “You have to feel it in your body.”

Hij had gelijk. Er was een enorm verschil tussen hoe het klonk wanneer ik speelde en hoe het klonk wanneer hij speelde. Als hij speelde dan klonk het swingend, opwindend, opzwevend. Als ik speelde dan klonk het saai. Hoe kwam dat? We speelden toch precies hetzelfde ritme? Waar zat hem het verschil in? Ik hóorde het verschil – maar het was voor mij een raadsel waar dat verschil precies aan lag.

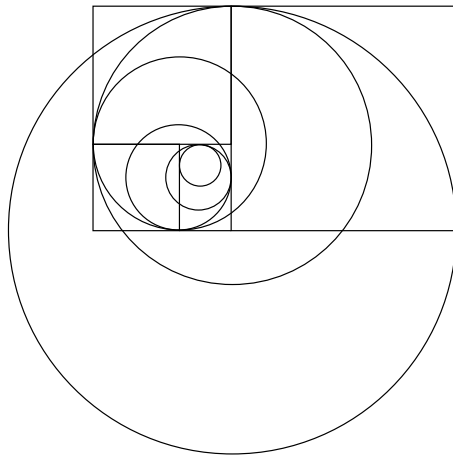
Voor mij was dit het begin van een lange zoektocht naar het geheim van een goede timing. Tijdens mijn zoektocht heb ik geregeld gedacht aan de woorden van pianopedagoog Tobias Matthay: “Ik heb veel geleerd van pianisten die vele malen beter speelden dan ikzelf. Door hen goed te observeren heb ik dingen ontdekt over hun spel die ze me zelf niet konden vertellen omdat ze zich er totaal niet van bewust waren.” Door het goed luisteren naar, observeren van, praten met en samenspelen met muzikanten die werkelijk swingend timen, heb ik veel kunnen ontdekken over timing.

Van timing wordt vaak gezegd: “Je hebt het in je – of niet”. Dat vind ik onzin. Ik denk dat vrijwel iedereen een goed gevoel voor timing in zich heeft. Echter, bij veel mensen is dat gevoel geenszins optimaal ontwikkeld. Dit hoofdstuk gaat over de vraag wat een timing nu precies mooi of spannend maakt – en over hoe je dat kunt leren. Veel leesplezier gewenst!

“It don’t mean a thing, if it ain’t got that swing.”

Irving Mills, Amerikaanse songwriter

4 Opbouw

*Hoe verzorg ik een natuurlijke opbouw
met een goede spanningsboog?*

4.1 Ariadne en Odysseus

“All music is about coming home.” Auteur onbekend

Een improvisatie kun je vergelijken met een reis, een ontdekkingsreis.
De reis begint en eindigt thuis. Tussendoor beleven we een avontuur.
Over de opbouw van die reis gaat dit hoofdstuk.

Twee Griekse mythologische figuren kunnen ons daarbij tot voorbeeld dienen.

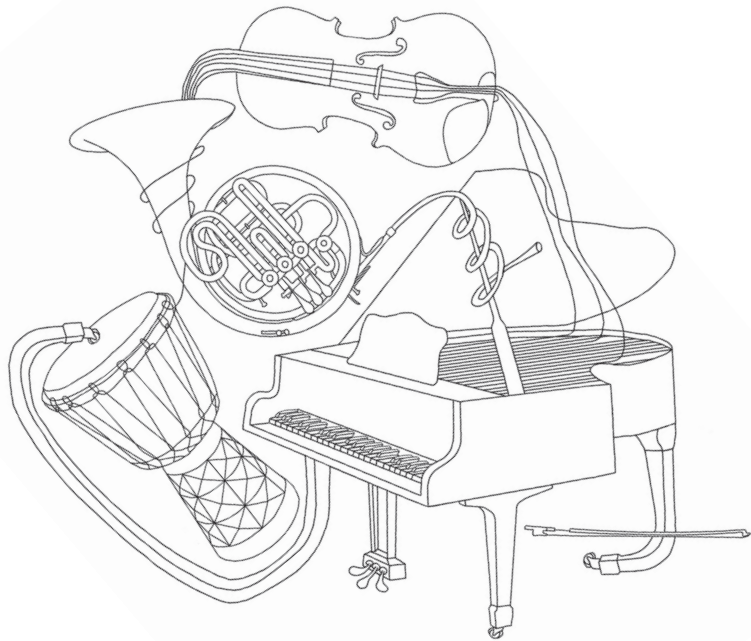
1. Ten eerste **Ariadne**, de vrouw van de draad. Ze gaf een lange draad (de ‘draad van Ariadne’) aan de held Theseus. Daarmee hielp ze hem om een uitgang te vinden uit een reusachtig labyrinth. Door steeds maar de draad te blijven volgen en de draad niet te laten breken of los te laten, ook niet op heel moeilijke en spannende momenten, kwam hij uiteindelijk veilig buiten. Als je improviseert is het ook van belang je ‘draad’ te blijven volgen en niet te laten breken of los te laten. Ook niet wanneer je tijdens je improvisatie denkt: “Waar ben ik nu terecht gekomen? Hoe moet ik hier nu uitkomen? Deze klanken klinken zó raar!” Houd je vast aan de draad van Ariadne – en je komt uiteindelijk veilig terecht.

2. Ten tweede **Odysseus**, de man van de lange reis. Want hoe lang het gaat duren voordat je weer veilig thuis bent, dat weet je niet op het moment dat je vertrekt. Odysseus ging op pad om de Trojanen te verslaan. Die oorlog bleek veel langer te duren dan vermoed: maar liefst tien jaar. En daarna duurde het nogmaals tien jaar voordat hij weer thuis was op zijn eiland Ithaka: de zeereis terug had vele avonturen voor hem in petto. Ook bij improvisaties weet je soms helemaal niet hoelang je improvisatie gaat duren, op het moment dat je begint. Wellicht blijkt jouw improvisatie nog allerlei onverwachte klanken en ritmes voor jou in petto te hebben. Dat is helemaal niet erg, dat is juist leuk! Maar houd wel “altijd Ithaka in je gedachten. Daar aan te komen dat is je bestemming” (Konstantinos Kaváfis, zie pagina 13). Zo creëer je een mooie opbouw. Goede reis!

4.2 Herhaling en contrast

Continu hetzelfde wordt op den duur saai. Continu hetzelfde wordt op den duur saai. Continu hetzelfde wordt op den duur saai. Continu hetzelfde wordt op den duur saai. Continu hetzelfde wordt op den duur saai.
De hele tijd iets anders werkt als los zand. Even mijn bril opzetten. De haai

5 Samenspel

*Wat is de essentie
van inspirerend samenspel?*

5.1 Vreugde en valkuilen

Natuurlijk: je kunt prima in je eentje improviseren, solo. Om te kunnen improviseren, heb je niet per se anderen nodig. En toch. Het is absoluut aan te raden om ook vooral vaak te experimenteren hoe het is om met anderen samen te improviseren. Straks kunnen mijn lezers prachtig improviseren – maar ze doen het nooit samen met anderen! Dat is mijn bedoeling niet. Ik vind een boek over de facetten van improviseren niet compleet zonder een hoofdstuk over samenspel. Want het fijnste van musiceren en improviseren is toch wel om het samen te doen. Om je deel te voelen van een geheel. Samen improviseren kan gewoon een feest zijn. Verrukkelijk om te doen.

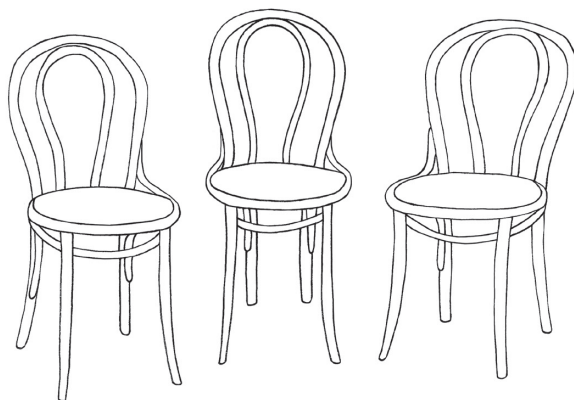
Als je lekker samen speelt, dan:

- geef je elkaar energie (de zogenaamde ‘synergie’ waarover hieronder meer)
- houd je elkaar in het goede zelfvertrouwen (twijfel jij even aan jezelf, dan slepen de anderen je er doorheen)
- zorg je samen voor een goede klank (jij hoeft jouw stem alleen maar te mengen in de totaalklank)
- houd je samen de puls vast (als jij hem even kwijt dreigt te raken, dan is hij er toch nog – want de anderen hebben hem behouden)
- maak je samen een climax (waaraan iedereen een steentje bijdraagt)
- heb je samen veel plezier (en daar gaat het om).

Samen improviseren is veel gemakkelijker dan alleen improviseren. Want je steunt elkaar. Je geeft elkaar energie. Je inspireert elkaar en brengt elkaar op nieuwe ideeën. Maar samen improviseren is tegelijkertijd veel moeilijker dan alleen improviseren. Want je moet niet alleen op jezelf letten, je moet ook op de anderen letten. Je klank moet niet alleen op zichzelf mooi zijn, hij moet ook en vooral nog eens passen in het grotere geheel. Je moet niet alleen je eigen onverwachte invallen accepteren en integreren, maar ook nog eens die van anderen. Je timing moet niet alleen op zichzelf swingend zijn, hij moet ook nog eens perfect passen bij de timing van de anderen. Als je alleen speelt, heb je de muziek nog ‘in eigen hand’. Maar als je samenspeelt komen er gegarandeerd tonen in het spel, die jij *nóit* verzonnen had. Je zou daarom kunnen zeggen: samenspel is de ultieme vorm van improviseren.

In dit hoofdstuk lees je over de vreugde en over de valkuilen van samen improviseren. Daarbij draait het om de vraag wat de essentie is van inspirerend samenspel.

6 Luisteraars

*Hoe kan ik me vrij voelen
als anderen mijn improvisaties horen?*

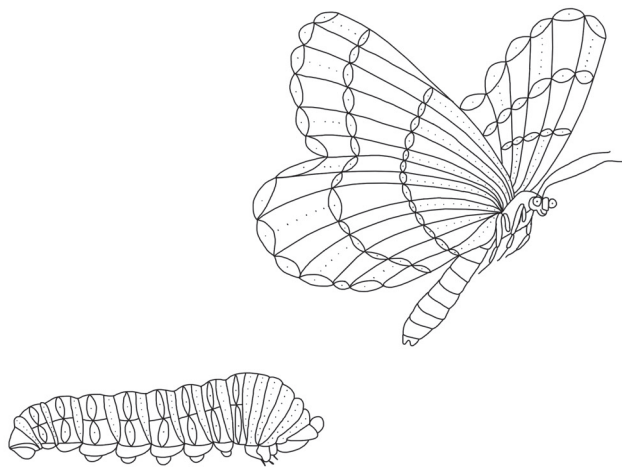
6.1 “Ik kan alleen maar improviseren als ik zeker weet dat niemand mij hoort”

“Ik kan alleen maar improviseren als ik zeker weet dat niemand mij hoort”, zeggen nieuwe leerlingen en cursisten nogal eens. Of, een variant daarop: “Als ik helemaal alleen ben, dan improviseer ik het beste”. Veel mensen krijgen een ongemakkelijk gevoel wanneer er naar hen geluisterd wordt terwijl ze aan het improviseren zijn. Ze ervaren hun luisteraars als stoorzenders. Ze laten zich door hen uit hun flow halen. Of ze gaan hun eigen improvisaties opeens ‘niks’ vinden, omdat ze vermoeden dat hun luisteraars hun improvisaties ook wel ‘niks’ zullen vinden. Ze beginnen vanwege hun luisteraars een norm aan te leggen voor zichzelf en hun improvisaties, een hoge norm – waar ze vervolgens niet aan voldoen. Daardoor voelen ze zich niet prettig, en verliezen ze hun improvisatieplezier. En dat kan nog veel erger worden, wanneer er zenuwen bijkomen. Je hart kan gaan bonken. Je handen kunnen gaan trillen. Je kunt gaan zweten en verkrampen. Je lichaam maakt geen oxytocine meer aan, waardoor je vermogen om creatieve ideeën te krijgen, stagneert. Je hoofd zit vol paniekgedachten. Of vol negativiteit jegens jezelf en je improvisaties. Je kunt door dit alles volledig dichtklappen en je gewoonweg ellendig voelen.

En dat terwijl het ook juist heel fijn kan zijn om luisteraars te hebben! Als er mensen met je meeluisteren, wordt de aandacht die er voor je improvisatie is, vergroot met elk paar meeluisterende oren. Dat kan heerlijk zijn. Die extra oren kunnen je helpen nog aandachtiger te luisteren. Ze kunnen je helpen jouw eigen aandacht intenser te maken. Je ervaart support. De emoties die in jou leven en die je in je spel naar buiten laat komen, kunnen opgevangen en gehoord worden door je luisteraars. Daarmee ontstaat er een heel speciale communicatie tussen jou en je luisteraars, een communicatie die met woorden zo ongeveer niet te bereiken is. Je luisteraars kunnen ontroerd en geraakt worden door jouw spel. Of juist gewoon blij gemaakt. De flow, de trance, waarover ik al vaker schreef, kan gedeeld worden: je kunt je luisteraars meenemen in jouw flow, je kunt ze laten delen in jouw trance. Op een hele bijzondere manier ervaar je contact met elkaar. En wissel je uit. Dat is hemels.

Vrijwel iedereen die improviseert, krijgt te maken met luisteraars. Al zijn het de burens, die jou door de muur heen horen. Al is het je partner, die thuiskomt. Of misschien is het een zaal vol mensen die een kaartje hebben gekocht. Hoe kun je je vrij voelen als anderen jouw improvisaties horen? Daarover gaat dit hoofdstuk.

7 Vernieuwen

*Hoe kan ik me
blijven vernieuwen?*

7.1 Bandbreedte, comfortzone en DNA

Geregeld hoor ik van leerlingen de klacht: “Inmiddels kan ik wel redelijk improviseren – maar ik doe steeds hetzelfde, zo ongeveer. Ik vind het eigenlijk nogal saai wat ik doe. Ik speel steeds dezelfde stokpaardjes.” Deze leerlingen hebben als uitdaging: vernieuwing. Je improvisatierepertoire uitbreiden. Je bandbreedte vergroten. Hoe doe je dat? Daarover gaat dit hoofdstuk.

Vrijwel alle grote muzikanten blijven groeien, ontdekken en zich vernieuwen. Niet omdat wat ze *nu* doen niet goed genoeg zou zijn, maar omdat het belangrijk is open en wakker te blijven en de ontdekkende houding (die ik uitgebreid beschreef in hoofdstuk 1, Mentaliteit) te blijven koesteren. Je vernieuwt met name om het voor jezelf blijvend interessant te houden.

Belangrijk bij vernieuwen is dat je uit je zogeheten **comfortzone** raakt. Je zit in je comfortzone wanneer je speelt zoals je meestal speelt. In je comfortzone voel je je helemaal op je gemak. Je improviseert wel, dat betekent: je verzint wel steeds iets nieuws, maar die ‘nieuwe’ dingen zijn wel steeds ongeveer dezelfde ‘nieuwe’ dingen. Uit je comfortzone gaan betekent dat je je in eerste instantie waarschijnlijk onwennig zult voelen. Dit voelt niet veilig! Klopt, want we zoeken nu juist het avontuur!

In zekere zin gaan we in dit hoofdstuk weer terug naar hoofdstuk 1 (Mentaliteit). Daar heb je geleerd het nieuwe te waarderen. Daarna heb je in hoofdstuk 2 (Klank), 3 (Timing), 4 (Opbouw), 5 (Samenspel) en 6 (Luisteraars) een flink aantal vaardigheden geleerd, waardoor je je inmiddels waarschijnlijk comfortabel voelt, aan de goede kant van de magische grens. In dit hoofdstuk maken we de ‘cirkel van leren’ rond: je wordt uitgedaagd om opnieuw open van geest te zijn, klaar voor het avontuur, nieuwsgierig, wakker voor vernieuwingen.

Misschien vraag je je af: “Er zijn maar 88 verschillende toetsen op de piano; er zijn maar twaalf verschillende tonen binnen een octaaf. Is het met dat beperkte aantal wel mogelijk om steeds maar iets nieuws te verzinnen? Bovendien: er is al zo ontzettend veel muziek bedacht en gecomponeerd. Zijn we zo langzamerhand niet beland bij het einde van de mogelijkheden tot vernieuwing?” Bedenk dan, dat de menselijke genetische code (ons DNA) bestaat uit slechts vier (!) verschillende bouwstenen (oftewel basenparen). Met die vier bouwstenen is het Moeder Natuur gelukt om maar liefst bijna zeven miljard mensen te creëren die allemaal genetisch verschillend zijn, allemaal uniek! En er zijn nog vele miljarden unieke mensen méér mogelijk. Maak je geen zorgen: de mogelijkheden tot vernieuwing zijn echt *eindeloos*.

Met dit boek als leidraad kan iedereen leren improviseren! Of je nu een beginner bent of een gevorderde muzikant: het helpt je over de drempel naar improvisatie en brengt je tot onvermoede muzikale uitingen.

VRIJ SPEL is een boek om meteen mee aan de slag te gaan. Het staat boordevol praktische oefeningen, verhelderende anecdotes en wetenswaardigheden. Talloze luistervoorbeelden dienen ter inspiratie (gratis downloadbaar op robijntilanus.nl).

Voor iedere muzikant die het verlangen voelt om eigen muziek te maken, in welke stijl dan ook. Voor wie gewend is van blad te spelen maar de stap naar improviseren nog niet heeft durven zetten: geef jouw muziek VRIJ SPEL!

‘Ik heb met volle teugen genoten van de improvisatiemethode van Robijn Tilanus. Een geweldige tool voor musici die altijd dachten dat improviseren een heel moeilijk ding is. Ik zou zeggen: koop het boek, en je kunt op elk niveau meteen aan de slag.’

Eric Vloeimans, improvisatietrompettist

‘VRIJ SPEL schept een prachtig klimaat voor de wereld van improvisatie. Dit boek leidt de lezer op grondige wijze langs een schat aan informatie op zowel mentaal als fysiek gebied. Een absolute aanrader!’

Bert van den Brink, improvisatiepianist

‘Het leukste boek dat ik ooit heb gelezen over muziek!’

Christa Hörchner, fluitiste

Robijn Tilanus is improvisatiecoach, auteur, componist en improvisatiepianist. Zij is oprichter van de Improvisatie Academie, waar zij onder andere de erkende ‘Opleiding tot Improvisatiecoach’ verzorgt. Zij heeft honderden trainingen, masterclasses, lezingen en workshops gegeven over improvisatie en harmonieleer, in heel Europa. Haar boek *KWINTessens: een praktische benadering van de harmonieleer via improviseren aan de piano, luisteren, spelen, zingen, componeren* werd ‘een uniek meesterwerk’ genoemd (door Maarten 't Hart in Vrij Nederland). Robijn Tilanus treedt regelmatig op als improvisatiepianist. Met haar boeken en trainingen heeft zij vele duizenden mensen geïnspireerd om te gaan improviseren.

